

самостійними напрямами, відповідно, у географії та ландшафтознавстві. Це підтверджує і значна кількість дослідницьких робіт, які претендують на приналежність до конструктивної географії та конструктивного ландшафтознавства, однак далекі від їх суті.

Література

1. Богорад Д.И. Районная планировка. Вопросы планирования предприятий. – М.: Госстройиздат, 1960. – 243 с.
2. Герасимов И.П. География в Советском Союзе (введение) / И.П. Герасимов // Советская география. Итоги и задачи. – М., 1960. – с. 7.
3. Герасимов И.П. Конструктивная география: цели, методы, результаты // Изв. Всесоюзного географ. о-ва. – 1966. – Вып. 5 – С. 16-23.
4. Герасимов И.П. Советская конструктивная география. – М.: Наука, 1976. – 208 с.
5. Григорьев А.А. География / А.А. Григорьев // Краткая географическая энциклопедия. – М.: Энциклопедия, 1960. – Т. 1. – С. 423.
6. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с.
7. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство. Частина 1. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
8. Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли. – М.: Наука, 1970. – С. 5.
9. Маринич О.М. Географія / Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989. – Т. 1: А – Ж. – С. 249-251.
10. Петлін В.М. Конструктивне ландшафтознавство. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 357 с.
11. Петлін В.М. Конструктивна географія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 544 с.
12. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
13. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.

ЛАНДШАФТ ЯК ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЇ

Кисельов Ю.О.

Уманський національний університет садівництва

Існує цілком слушна думка про те, що будь-яка наукова дисципліна тоді стає самодостатньою наукою, коли сформулює (крім об'єкта й предмета) своє основне поняття. Зокрема, в математиці таким основним поняттям є *число*, у фізиці – *атом*, у хімії – *молекула*, в біології – *клітина* тощо. Проблема основного поняття в географії досі лишається дискусійною через те, що будь-які матеріальні тіла є для неї лише окремими, частковими об'єктами, тоді як на рівні узагальнень ця наука переходить до вивчення абстрагованих категорій, які часто не мають достатньо унаочненої уречевленості та розмежування з іншими поняттями. Однією з таких абстрагованих категорій є *ландшафт*.

Попри наявні спроби проголосити ландшафт основним поняттям географії, така ідея не знаходила підтримки й визнання в багатьох представників інших наук, які наполягають на суворій конкретиці. Через те вони, власне, й саму

географію вважають наукою застарілою, такою, що віджила своє після ліквідації «білих плям» на карті світу. Опонуючи скептикам, зазначимо, що, на нашу думку, не слабкістю, а силою географії є її спроможність досліджувати як конкретні, так і абстраговані об'єкти. Ця її особливість і є одним із чинників, які не лише увічнюють її науковий статус, а й забезпечують одне з центральних місць у системі наук. Та й поняття «ландшафт» є багатозначним, таким, що поєднує в собі як конкретні природні й створені людиною об'єкти, так і сукупність абстрактних уявлень і конструкцій.

Термін «ландшафт» існує не одне сторіччя, причому первісно воно мало вжиток у мистецтві (пізніше поступившись у цій сфері термінові «пейзаж», що означає французькою те ж саме, що й «ландшафт» німецькою), а вже згодом закріпилося в науці. Точніше, на початку ХІХ ст. характеризоване поняття стало активно використовуватися географами (одним із першим його вжив Г. Гомаєр у праці «Внесок європейських держав у військову географію /1805/»). Зауважимо, що впродовж ХІХ ст. під ландшафтом розумілася загальна картина місцевості без виділення будь-яких структурних одиниць ні у вертикальному, ні в горизонтальному вимірі.

Зовсім інше тлумачення поняття «ландшафт» з'явилося на початку ХХ ст. в середовищі російської природничо-географічної школи. Одним із напрямів розвитку вчення В.В. Докучаєва про зони природи (1899) стало формулювання одним із його учнів Л.С. Бергом основ учення про ландшафт (1913), який трактувався ним як матеріальна субстанція, що складається з низки компонентів, диференційованих за агрегатним станом речовини, та комплексів, відповідно до змін у природі цих компонентів на земній поверхні. Важливим критерієм виділення ландшафтів, за Л.С. Бергом, є наявність між ними чітких меж.

У подальшому ландшафтознавчі погляди Л.С. Берга розвивали Г.М. Висоцький, Л.Г. Раменський, Н.А. Солнцев та ін. Вони довели теоретичну базу ландшафтознавства до досконалості такою мірою, що в повоєнний час (після Другої світової війни) дослідження природних ландшафтів майже повністю перейшли в регіональну та конструктивістську (пов'язану з тогочасними планами й прожекетами щодо докорінного перетворення природи) площину.

Під кінець ХХ ст. ландшафтознавство могло б стати тупиковою гілкою географії, якби не дві нові тенденції, що саме тоді одержали розвиток. По-перше, це екологізація науки, яка цілком закономірно охопила географію. Зокрема, в ландшафтознавстві з'явилися нові напрямки, що одразу стали його, кажучи словами В.М. Пашенка, «ростовими бруньками» – *антропогенне ландшафтознавство* (на нашу думку, сама ця назва ще потребує уточнення), *екологічне ландшафтознавство* тощо. Варто зауважити, що в рамках цих дисциплін виникло кілька концепцій, які заперечують одна одну в аспекті визнання окремих класів ландшафтів антропогенними (і навіть існування антропогенних ландшафтів взагалі). Ця дискусія не минула й до сьогодні.

По-друге, це повернення деякими авторами (М.Д. Гродзинським, О.П. Ковальовим та ін.) до первісного трактування ландшафту як загального вигляду місцевості, започаткованого, як ми згадували вище, Г. Гомаєром і підтриманого одним із найвидатніших географів ХІХ ст. О. фон Гумбольдтом. У наш час різні

бачення ландшафту співіснують, що, на нашу думку, свідчить про багатомірність цього поняття, а отже – й про його центральне місце в географії.

Зазначимо, що поняття «ландшафт» ми вважаємо однаково іманентним як природничій, так і суспільній географії. Позаяк тепер практично не залишилося суто природних ландшафтів, будь-які їхні антропогенні модифікації є результатами суспільної діяльності в геопросторі (геокоосмі), а отже – являють інтерес для суспільної географії. Відтак, характеризується категорія є загальногеографічною.

Яке тлумачення не надавалося б поняттю «ландшафт», безсумнівним є різноманіття ландшафтів, а також наявність бодай приблизних меж між ними. Земна поверхня, власне, і складається з безлічі ландшафтів, більшою чи меншою мірою перетворених людиною. Тому ландшафт, на нашу думку, можна трактувати як елементарну одиницю земної поверхні. Хоча він, як відомо, не є горизонтально однорідним і поділяється на місцевості, урочища та фації (останні, у свою чергу, є елементарними структурними одиницями самого ландшафту), але в масштабах усієї Землі геопросторові (геокоосмічні) підрозділи, нижчі за ландшафт, є несуттєвими. Отже, при характеристиці ландшафту відносно всієї земної поверхні ми застосовуємо процедуру спрощення.

Існує низка загальновідомих чинників диференціації ландшафтів. Це, зокрема, і геологічна будова, і рельєф, і клімат, і ґрунтовий покрив, і рослинність, і життєдіяльність людини, яка у своєму початковому варіанті сама залежала від характеру ландшафту. Саме багатofакторністю виокремлення ландшафтів викликане їхнє різноманіття, а тому кожен із них являє собою ніби чарунку земної поверхні, на якій немає жодної ділянки, яку б не займав той чи інший ландшафт. Це стосується не лише суходолу, а й водних поверхонь, що утворюють акваландшафти (власне, останні, а також території Антарктиди та внутрішніх районів Гренландії і є умовно природними ландшафтами).

У своєму уявленні про ландшафт ми певною мірою поєднуємо його індивідуальне й типологічне трактування, а відтак – поступово підходимо до формулювання універсального тлумачення цієї справді основної для географії категорії.

Тому є всі підстави стверджувати, що ландшафт є планетарним явищем – таким, що формує суть земної поверхні, наповнюючи її зміст продуктами всієї повноти природних і антропогенних процесів.

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ПРО ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОБОЛОНКИ

Мовчан В.В.

Ручківська ЗОШ І-ІІ ступенів Гадяцького району Полтавської області

На перший погляд, зараз в більшості шкіл проводиться достатня робота з екологічного виховання. Зокрема, природоохоронні акції, облаштування